

УДК 141.1(093)

КАРПЕНКО АНДРІЙ,*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії соціально-політичних і правових наук,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ***БЄЛОУСОВА КАТЕРИНА,***Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ*

СТРАТЕГІЧНО-РЕЛЯЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ БОБА ДЖЕССОПА

У статті досліджено концептуальні засади онтологічного дослідження держави як комплексного соціального явища, яке наразі переживає сутнісні трансформації, викликані цивілізаційними процесами. Узагальнено досвід політико-філософської експлікації концепту держави в дослідженнях британського теоретика Боба Джессопа. Визначено евристичний потенціал стратегічно-реляційного підходу до визначення поняття держави, запропонованого Б. Джессопом.

Ключові слова: держава; політика; стратегічно-реляційний підхід; онтологія; суспільні відносини; ідеологія.

Постановка проблеми. У контексті сучасних перетворень, коли навіть на рівні теоретичного пізнання говорять про "суспільство ризиків", концепт держави утримує локус парадигмального кореня політичного дискурсу в якнайширшому розумінні репрезентації політичного буття. А локальний контекст українських релігійно-політичних процесів у тому, що предмети абстрактної рефлексії світової спільноти мають конкретно екзистенційний характер для суспільства, яке перебуває у стані війни. Перетворившись на родові поняття, ідея держави втратила концептуальну гнучкість та відкритість. Однак, доречно зробити припущення, що труднощі щодо розбудови держави корелюють із концептуальним наповненням дискурсу держави. Така кореляція, на наш погляд, залишається недооціненою українською інтелектуальною спільнотою, яку задовольняють абстрактні та позірні контексти надлишкової валоризації держави, перетворення її на самоцінний абсолют, майже фетиш. Культивуєючи "релігію держави", українське суспільство лише дублює імперський синдром російської пропаганди, залишаючись у полі політичної синергії з простором російської влади. Натомість треба створювати моду на інтелектуальне різноманіття осмислення політичних феноменів, актуалізацію прагматичного, "поцейбічного" аналізу суспільних процесів. На противагу політичній та масмедійній тенденції деградації концептуалізації державності наукова спільнота має пропонувати сценарії осмислення держави, що відповідають світовим інтелектуальним трендам. Одним із таких сценаріїв є стратегічно-реляційний підхід до розуміння держави, розроблений британським теоретиком Бобом Джессопом [1]. Гадаємо, що узагальнення теоретичних напрацювань Б. Джессопа може збагатити українську політичну філософію, що тільки розпочинає шлях власного становлення.

Аналіз наукових досліджень. Треба визнати, що в українських наукових колах переважає веберівський

підхід до визначення держави як інституції, що утримує "монополію на легітимне насилля у межах певної території" [2]. Симптоматичним є те, що в достатньо репрезентативній колективній монографії "Трансформації політичних інститутів України: проблеми теорії та практики" [3] автори лише констатують існування альтернативних підходів до визначення сутності державності, не розкриваючи змісту ключових розбіжностей між конкуруючими концепціями держави. Навіть на рівні наукової рефлексії домінує метафізика держави, що полягає в некритичному відтворенні диспозитиву використання концептуальних інструментів, відсутності проб лематизації іманентних суперечностей цих концептів, ігноруванні сучасних контекстів буття держави та його теоретичного пізнання, характерна для української політичної думки романтична деісторизація концепту держави, який ніби сам конститує історію [4]. Хоча запит на розбудову парадигми політичного філософування відчувається в деяких розвідках. Зокрема, у статтях О. Полегкого [5], де досліджено діалектику постколоніального та постімперського дискурсів у процесі формування новітньої української національної ідентичності, та О. Йосипенко [6], де досліджено сучасні колізії між номіналістичним та реалістичними підходами до розуміння онтології колективних сутностей у сучасній філософії, соціології, політології.

Стратегічно-реляційна концепція держави Б. Джессопа залишається маловідомою серед вітчизняних науковців. Натомість у світовому політико-філософському дискурсі Б. Джессоп є достатньо помітною фігурою, його праці цитуються в різноманітних розвідках, присвячених актуальним питанням політичної теорії та філософії [7-9]. Новітні тенденції реставрації реальної політики, посилення репресивних функцій держави, порушення балансу в перерозподілі приборків утворюють запит на новітнє переосмислення сучасної політичної економії, яке має спиратися на нову формулу коре-

ляції базисних та надбудовних вимірів буття людини - економіки та культури. На думку П. Кеннет, стратегічно-реляційний підхід є "спробою переосмислити в позитивному ключі феномен культурної політекономії сучасного суспільства" [7, с. 45]. Онтологія держави, запропонована Б. Джессопом, визнається теоретично релевантною з огляду на "необхідність переосмислення традиційних способів територіалізації політичної влади, до яких і належить держава" [8, с. 97].

На матеріалі стратегічно-реляційної концепції Б. Джессопа можна виявити іманентні суперечності процесу державотворення в сучасних історичних умовах.

Відповідно до визначеного предмета дослідження **мета** цієї статті полягає в загальній характеристиці стратегічно-реляційної концепції держави Б. Джессопа.

Виклад основного матеріалу. Сам Б. Джессоп визначає власну методологічну позицію як "неортодоксальний марксизм" [1, с. 20]. Варіації марксистських підходів до осмислення держави включають функціонально-інструменталістські визначення та іманентно-реляційні. Функціонально-інструментальне тлумачення держави зводить її до інструменту домінування, "організованого насилля" з боку правлячого класу. Іманентне розуміння держави виходить з її "ефективності у справі об'єднання людей, хоча б і засобами насилля" [10].

Стратегічно-реляційний підхід (СРП) до вивчення держави є варіантом структуралістської критики традиційного "ентитичного" (від англ. *entity* - А. К.) погляду на державу як на певну річ, що має власну специфічну сутність. Аналогічно до здійсненої К. Марксом критики капіталу як суспільного явища, а не абстрактної сутності розробляється і критика держави. Теоретики СРП відмовляються від пошуків "сутності" держави й намагаються розробити ефективні теоретичні та методологічні засоби дослідження форм, функцій та наслідків існування державної системи. У межах СРП держава постає не субстантивною цілісною річчю або унітарним суб'єктом, а процесом "провадження державної влади, яка є вираженням мінливого балансу між силами, що прагнуть реалізувати власні інтереси засобами державної системи" [2, с. 54]. По суті СРП корелює з логікою становлення постструктуралістського мислення, що прагнуло подолати логоцентричні імплікації структуралістського методу в його застосуванні до динамічних процесів. Абстрактні "жорсткі" властивості атрибутів системи - сукупності елементів, структури, функцій - мали бути релятивізовані, представлені в рухливих та похідних іпостасях. Наприклад, класичне визначення держави через монополне право на насилля в межах певної території є негативним за власним змістом. Така логічна негативність наявна і в репресивному тлумаченні державного апарату. Три ключові варіації щодо ідеї держави: консервативний фетишизм суверенності, ліберальний ринковий релятивізм та соціалістичний функціональний компліментаризм - не пропонують подолання репресивної транскрипції держави, а вказують три модули герменевтики держави.

Актуалізація концепту стратегії і має вирішити це первісне завдання "пом'якшення" абстрактної структурності/репресивності державної системи, елементи якої не так забороняють дещо, як здійснюють "стратегічну селекцію" іманентно відкритих можливостей щодо реалізації "державного проекту". Семантичне поле концепту стратегії дозволяє Б. Джессопу окреслити конструктивний аспект державності, який згодом конкретизується планом соціальних відносин, що складають сам зміст існування держави. На нашу думку, прагматичний

концепт державного проекту є чинником оздоровлення політичного процесу, активізації громадської участі в контролі та корегуванні агентів влади.

Така позитивна транскрипція влади корелює з ідеями М. Фуко щодо продуктивності влади й неможливості репресивної редуції владних відносин. Концепт реляції утворює основу розуміння змістового підґрунтя державності: "Стратегічно-реляційний підхід виходить з новітнього визначення діалектики дії та структури в термінах суспільних відносин. Такий підхід надає важливого значення стратегічному контексту політичних дій і трансформативній силі цих дій. У термінах реляції, структура складається з диференціальних обмежень та можливостей, що варіюються агентом; суб'єкт дії залежить від стратегічних ресурсів, охоплених структурою залежно від задіяних акторів" [1, с. 55].

Цілком у постструктуралістському ключі Б. Джессоп намагається термінологічно окреслити позитивність влади, притаманну її конкретно-історичній іпостасі - владі державній: "Стратегічно-реляційний підхід наголошує, що немає підстав робити припущення, що державна влада обмежена засобами імперативної координації - централізованого планування й спадного управління. Державна влада може провадитися не тільки у формі примусу, команди, планування та бюрократії, але також у формі мереж, партнерства, солідарності тощо. У такому контексті держава постає інституційною матрицею задля політичної дискусії щодо відповідей на певні виклики засобами управління" [1, с. 167]. Власне кажучи, теорія британця виглядає таким собі доповненням до постструктуралістської філософії, де концепт держави розчинявся в стихіях влади як тип структурації, а не родова форма політичного буття. Відповідно, відсутньою була постструктуралістська теорія держави.

Підхід Б. Джессопа є цікавим варіантом застосування постструктуралістської онтології до ключового політичного інституту - держави. Цивілізаційним викликом, що змушує консервативні галузі права й теорії держави опрацьовувати надбання авангардної філософії, є утворення глобального суспільства, що нівелює певні засновки традиційної національної держави. Цей факт є особливо важливим для загального усвідомлення в контексті українського державотворення, якому одночасно бракує джерел конструктивної критики та інноваційного мислення. Можливо, саме брак альтернативних "проектів держави", які є атрибутом стратегічної парадигми СРП, є свідченням відсутності відповідної концептуальної роботи, відсутності моди та суспільного попиту на інженерів державобудування, які б говорили про державу без романтичної поетики в спосіб прагматичного просвітництва. Складні речі, на кшталт політичних рішень, поряд із позірними масмедійними "теговими" поясненнями мають супроводжуватися герменевтикою об'єктивного змісту, яким для політичного є винятково суспільне, зрозуміле в його екзистенціальній конкретності.

Сучасний світ насичено симуляційними сутностями й засобами виробництва таких сутностей. Масове виробництво ідеального унеможливорює реалізацію класичних ситуацій не тільки філософування, на кшталт картезіанського робінзона-мислителя або феноменологічних редуцій, а й позитивістського наукового сценарію утилітарної апробації суджень. За відсутності можливості розрізнити первісні та похідні феномени свідомості на рівні критичної рефлексії складно уявити гетерогенність, тобто суперечливість та непослідовність, дискурсів, де немає формальних вимог логічності

та когерентності, наприклад, засобів масової інформації, публічної політики, реклами тощо. Епоха масового виробництва на своєму черговому оберті розвитку занурює нас знову до аналогічної до раннього анімізму ситуації розчинення індивіда в потоках новітніх стихій: інформації, споживання, бажання.

Однак треба пам'ятати веберівську настанову щодо наукового розчаклування світу й наполягати на приматі наукової об'єктивності над будь-якими цінностями та інститутами. Наукова рефлексія щодо реальних значень елементів політичного дискурсу набуває особливого значення в період невизначеності та кризи, коли нездатність або небажання відмовитися від застарілих смислів і збудувати новітню концептуальну парадигму завдають надзвичайної шкоди суспільству.

Висновки,

перспективи подальших досліджень

Стратегічно-реляційний підхід Боба Джессопа є новітньою модифікацією неортодоксального марксизму, налаштованою на ключові виклики сьогодення - кризи політичної форми національної держави, пов'язану з черговою фазою глобалізації людства. Наголос на конструктивній природі інституту держави та суспільній змістовності політичного процесу дозволяють розглядати концепцію британського теоретика як альтернативне джерело теоретичних ресурсів для аналітики реалій українського політичного процесу, де наразі домінують реакційні кліше та стереотипи.

Напрямок для подальших досліджень стратегічно-реляційного підходу в британській політичній філософії визначено прагненням його адаптації до аналітики та критики реалій політичного життя українського суспільства. Зокрема, уважаємо перспективним дослідження умов плюралізації політичного процесу.

Андрей Карпенко,

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук, Донбасский государственный педагогический университет, г. Славянск

Екатерина Белоусова,

Донбасский государственный педагогический университет, г. Славянск

СТРАТЕГИЧЕСКИ-РЕЛЯЦИОННЫЙ ПОДХОД В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ БОБА ДЖЕССОПА

В статье рассмотрены концептуальные основания онтологического исследования государства как комплексного социального явления, которое сейчас переживает существенные трансформации, вызванные глобальными цивилизационными процессами. Обобщен опыт политико-философской экспликации концепта государства в исследованиях британского теоретика Боба Джессопа. Определен эвристический потенциал стратегически-реляционного подхода к определению понятия государства, предложенного Б. Джессопом.

Ключевые слова: государство; политика; стратегически-реляционный подход; онтология; общественные отношения; идеология.

Andrii Karpenko,

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy, Socio-political and Legal Sciences Faculty, Donbas State Pedagogical University, Sloviansk

Kateryna Belousova,

Donbas State Pedagogical University, Sloviansk

STRATEGIC-RELATIONAL APPROACH IN BOB JESSOP'S POLITICAL PHILOSOPHY

The article deals with conceptual framework of ontological study of the state as a complex social phenomenon, which is now under going the essential transformations caused by global processes. Research focuses on political

ЛІТЕРАТУРА

1. Jessop B. The State: Past, Present, Future / Bob Jessop. - Cambridge : Polity, 2016. - 316 p.
2. Weber M. Politik als Beruf [Internetquelle] [Електронний ресурс] / Max Weber. - Режим доступу : <http://gutenberg.spiegel.de/buch/politik-als-beruf-8139/2>
3. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / [авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін.]. - К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. - 440 с.
4. Браичевський М. Про українську державність [Електронний ресурс] / М. Браичевський. - Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Braichevskiy_Mykhailo/Pro_ukrainsku_derzhavnist.pdf
5. Polegkyi O. Identity-building in Post-communist Ukraine: Post-imperial vs Post-colonial Discourses / Oleksii Polegkyi // Beyond Transition? Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe. - Lund : Lund University, 2015. - P. 169-190.
6. Йосипенко О. Онтологія колективних сутностей / Оксана Йосипенко // Філософська думка. - 2017. - № 1. - С. 92-107.
7. Kennett P. Handbook of European Social Policy / Patricia Kennett and Noemi Lendvai-Bainton. - Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2017. - 480 p.
8. Springer S. Handbook of Neoliberalism / Simon Springer, Kean Birch, Julia MacLeavy. - New York : Routledge, 2016. - 664 p.
9. Bullard A. R. Book review: The State: Past, Present, Future by Bob Jessop [Електронний ресурс] / Ashley R. Bullard. - Режим доступу : <http://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2016/09/06/book-review-the-state-past-present-futures-by-bob-jessop/>
10. Hay C. The State: theories and issues / C. Hay ; [ed. by Colin Hay, Michael Lister, David Marsh]. - Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2006. - 330 p.

and philosophical explication of the state concept by the British theorist Bob Jessop. Strategic-relational approach to the definition of the concept of state proposed by B. Jessop is proved to have considerable heuristic potential.

In a post-structuralist way, B. Jessop tries to outline the positivity of power inherent in its concrete historical hypostasis - the state power: The strategic and relational approach emphasizes that there is no reason to assume that state power is limited by imperative coordination - centralized planning and downward management. State power can be exercised not only in the form of coercion, command, planning and bureaucracy, but also in the form of networks, partnerships, solidarity, etc. In this context, the state appears to be an institution a matrix for political debate on responses to certain challenges by means of governance. As a matter of fact, the theory seems to be such a complement to post-structuralist philosophy, where the concept of the state is solved in the elements of power as a type of structure, and not the generic form of political existence.

B. Jessop's approach is an interesting variant of the use of post-structuralist ontology to the state. The civilization challenge that forces the conservative branches of law and the theory of the state to develop the assets of avant-garde philosophy is the formation of a global society that shifts foundations of the traditional national state.

Keywords: state; politics; strategic-relational approach; ontology; social relations; ideology.

REFERENCES

1. Jessop B. (2016), *The State: Past, Present, Future*, Polity, Cambridge, 316 p.
2. Weber M. *Politik als Beruf* [Internetquelle]. Available at: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/politik-als-beruf-8139/2>
3. Mykhalchenko M. (2016), *Transformation of the political institutions of Ukraine: problems of theory and practice*, IPENI, Kyiv, 440 p. (ukr)
4. Braichevskyi M. *On Ukrainian Statehood* [Online material], Available at: http://shron.chtyvo.org.ua/Braichevskyi_Mykhailo/Pro_ukrainsku_derzhavnist.pdf (ukr)
5. Poleyki O. (2015), *Identity-building in Post-communist Ukraine: Post-imperial vs Post-colonial Discourses*. In: *Beyond Transition? Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe*, Lund University, Lund 2015. - P. 169-190.
6. Iosypenko O. (2017), *Ontology of collective entities*, *Filosofska Dumka*, Vol. 1, pp.92-107. (ukr)
7. Kennett P. (2017), *Handbook of European Social Policy*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 480 p., DOI: <http://dx.doi.org/10.4337/9781783476466>
8. Springer S. (2016), *Handbook of Neoliberalism*, Routledge, New York, 664 p.
9. Bullard A. R. (2016), *Book review: The State: Past, Present, Future by Bob Jessop* [Online material] / Ashley R. Bullard. - [Available at]: <http://blogs.lse.ac.uk/lse-review-of-books/2016/09/06/book-review-the-state-past-present-futures-by-bob-jessop/>
10. Hay C. (2006), *The State: theories and issues*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 330 p., doi.org/10.1007/978-0-230-80227-8

© Карпенко Андрій, Белоусова Катерина
Надійшла до редакції 11.08.2017